

Fig. 1. Hellevad. Ydre, set fra sydøst.

O. W. 1956

HELLEVAD KIRKE

SØNDER-RANGSTRUP HERRED

Kirken¹ omtales 1514 som viet *S. Laurentius*². Den knyttedes til Ribe domkapitel af biskop Omer (1184—1204)³. Indtil 1300 havde Hellevad, Bedsted (p. 1718), Egvad (p. 1750) og Rabsted (Tønder amt p. 1584) fælles præst, som boede i Egvad. Rabsted fik sin egen præst 1300 og Bedsted sin 1496, mens de to sidste stadig er under samme præst, dog således, at denne siden Egvad præstegårds brand i begyndelsen af 1400'rne har boet i Hellevad, der derfor nu regnes for hovedsognet⁴. Cathedralicumaafgiften var 6 skilling engelsk, og på reformationstiden lod procurationsafgiften på 4 sk. eng. (jfr. p. 1718). Ved reformationen kom kirken under landsherren, fra 1544 de gottorpske hertuger⁵, og overførtes 1564 fra Ribe til Slesvig stift. 1713—21 kom kirken under kongen, idet dog menighedens gamle valgret stadig til en viss grad bevaredes. Ved oprettelsen af Hjordkær sogn, Rise hrd. afgav Hellevad sogn byen Kasso, i hvilken anledning sognepræsten ifølge Danske Atlas (VII, 241) skal have sat den p. 1741 gengivne indskrift i kirken. Til gengæld blev Muspyt og Goldbæk i kirkelig henseende lagt fra Agerskov til Hellevad⁶. Ved genforeningen 1920 kom kirken under Haderslev stift⁷. — Blandt sognets præster var forfatteren Niels Heldvad, død 1634.

Ifølge *sagnet* skulde Hellevad (egentl. sten + vadested) have navn efter en *helligkilde*⁸ på en bakkeskrænt på præstegårdsjorden tæt nord for byen; den tørrede ud i 1860'erne⁹.

Kirken ligger ensomt i engstrækningen vest for byen af samme navn. Kirkegården, der ikke er benyttet mod nord og vest og næppe nogensinde udvidet til disse sider, hegnes af stablede kampestensdiger. I øst er der køreport og

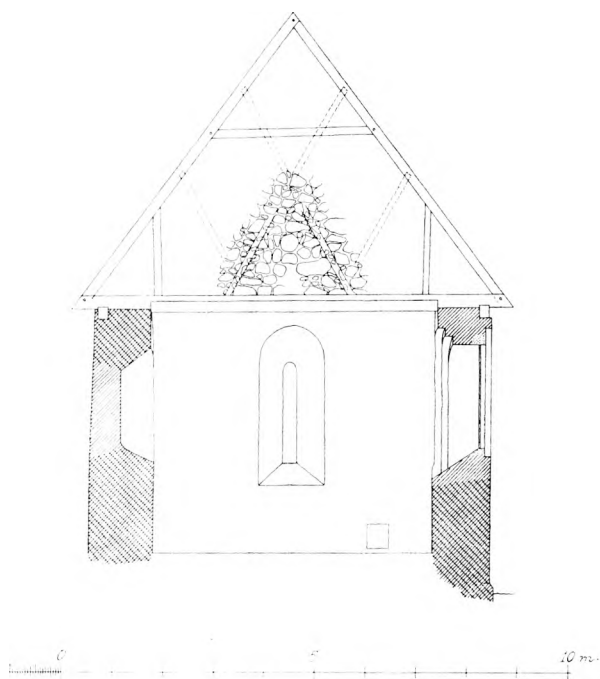

Fig. 2. Hellevad. Tværsnit i koret, set mod øst. 1:150. Målt af John Petersen 1956.

fodgængerlåger, i syd en låge, alle med gotiserende støbejernsfløje mellem banede stenstolper. 1811 blev der nedrevet en muret port¹⁰. Øst for den gamle kirkegård og vej findes en ny kirkegård fra 1916¹¹.

Fritstående træklokkehus(?). Niels Heldvad blev i en strid med degnen beskyldt for d. 18. okt. 1598 at have afbrændt »ein altes Thürmlein« på kirkegården¹². Ordlyden tyder på, at det har været et fritstående træklokkehus, der brændte, og ikke som jævnlgt antaget det nuværende stentårn (p. 1740).

Kirken består af kor og skib fra senromansk tid, tårn i vest og sakristi i nord, begge formentlig sengotiske, samt en tilbygning fra 1910 (kedelhus) på skibets nordside. Et våbenhus på skibets sydside er nedrevet 1833. Angående

†apsis, se nedenfor. Orienteringen har lille afvigelse til nord.

Muligvis har der på pladsen ligget en *ældre* †kirke med *apsis*¹, hvorfra nogle under korets østende genanvendte apsiskvadre med skråkant kan stamme; det er dog ikke udelukket, at apsiden har hørt til det nuværende kors vestre del, men i så fald må koret være helt ombygget i senromansk tid, samtidig med skibets opførelse.

Den nuværende kirke med sit langstrakte kor er opført af *rå kamp* med *kvadersatte hjørner* over en slet hugget, skråkantet sokkel; *munkesten* er benyttet til korets vinduer, som brokker i dets taggavl, til skibets døre og vistnok overalt i dets indervægge samt forneden i vestre taggavl, hvor der op-

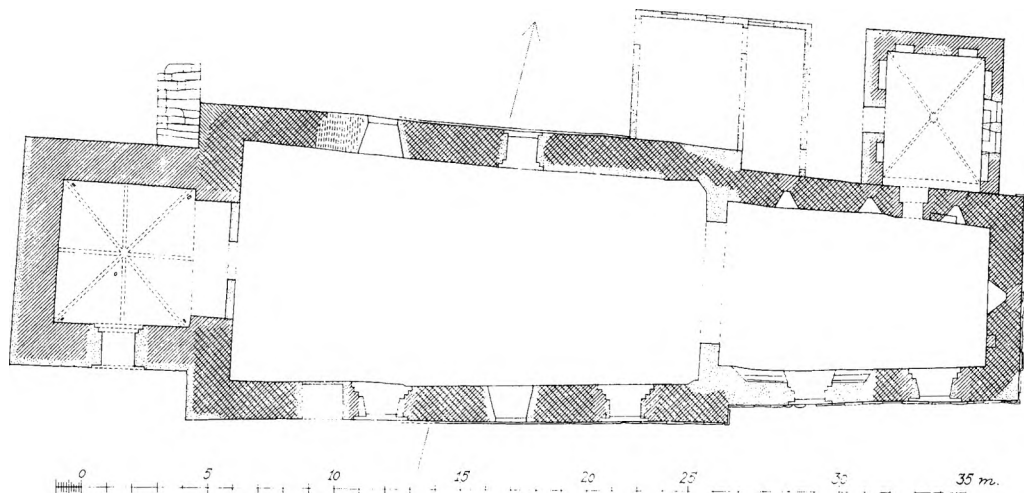

Fig. 3. Hellevad. Plan 1:300. Målt af Mette Pihler 1950.

træder en skråt indtrykket fuge (stenstørrelse sidste sted: $28-29 \times 12,5-13,5 \times 8,5-9,5$ cm). Skibets murhøjde over sokkel er ca. 5,6 m. Koret har fire slanke, smigede vinduer, tre i nord og eet i øst, alle blændede. De nordre måler indvendig $220 \times 102-105$ cm med en lysning på omkring 150×15 cm (det udvendige mål ligger vistnok omkr. 200×90 cm), mens østvinduets udvendige mål er 307×130 cm og ca. 190×20 . Et spring i sydmurens i øvrigt uregelmæssige sokkel markerer måske en præstedør. — I skibets mure spores kun eet vindue, det østligste i nord, men af den lille rest kan man ikke se, om det har været af størrelsesorden som korets. Norddøren, der er rundbuet i ydre murflugt, blev muligvis tilmuret i renæssancetiden, mens syddøren, som har nyere fladbue, blev blændet samtidig med våbenhusets nedrivning. Korets østre taggavl med aftryk efter spærstivere (sml. fig. 2) står velbevaret, mens skibets vestre blev delvis ommuret ved tårnets opførelse; sidstnævnte har på østsiden spor etter tre ca. 130 cm brede spareblændinger.

Indre. Triumfmuren synes at være blevet fornyet 1776 (sml. nedenfor). I korets østvæg er der en lille, retkantet gemmeniche og i nordvæggen en større og vistnok nyere, fladbuet. Både kor og skib har haft bjælkeloft, se tagværker.

Tilføjelser og ændringer. Sakristiet skal ifølge Niels Heldvad være opført af hans bedstefader Laurs Dytmarson 1522¹³, hvilket kan være rigtigt. Det er af munkesten i krydsskifte over en syld af små kampesten. Taggavlen har over et højsiddende savskifte tre kvartsten dybe blændinger, hvis afdækninger nu følger taglinierne. Indvendig i gavlmuren er der forneden to fladbuede, 60 cm høje sparenicher, der har flankeret en *†kamin*, hvis skorstensrør er bevaret. Østvæggen har tre fladbuede, 70 cm høje nicher, og vestvæggen har haft tre tilsvarende, men den midterste er nu gennembrudt af en dør. I østmuren er

der to nye vinduer, hvorover der ses et fladrundbuet stik. Rummet står i forbindelse med koret gennem en fladbuget, falset dør og er dækket af en krydshvælving med rund skjoldbue mod køret, kvartstens ribber og diagonalt stillet slutsten. — I nyere tid, antagelig 1776¹⁰, blev kamtakkerne fjernet, flanke-murene forhøjet med en gesims, vestsiden skalmuret og tagrejsningen ændret.

Tårnet, der har gavle i øst-vest, rummer nu kun to stokværk (klokken er op-hængt i tagrummet), men ubenyttede huller for bjælkelag viser, at det var planlagt med tre stokværk. Indtil midten af det tidligere mellemstokværk er materialet rå og kløvet kamp med indtrykkede skærver i fugemørtelen, der-over gule og røde munkesten med ridsefuge. I nogle genanvendte granitkvadre udvendig i nordvest er indhugget K L H P (eller B) H og M D C. Tårnrummet der har rundbuet arkade til skibet, var tidligere dækket af et fladt loft med fire nord—sydgående bjælker noget under den yngre hvælvings top. Adgangen til det tidligere lave og mørke mellemstokværk er ad en muret fritrappel gennem en falsat, fladbuget dør, hvis sål ligger i højde med det forsvundne trægulv; dørens overdækning består af stigende fladbuestik. Fra stokværket er der en brudt åbning til skibets loft. I klokkestokværket, hvis mure nu kun er 16 skifter høje, ses ingen spor efter glamhuller. Enten er tårnet aldrig blevet fuldendt efter planen, eller også er det blevet afkortet. I øvrigt er den øvre halvdel af tårnets syd- og vestmur samt begge taggavle helt ommuret, måske 1777 (jern-ankre i syd), da der var store arbejder igang¹⁰; den etagedelte østgavl med fladrundbuede blændinger og glamhuller må i hvert tilfælde være fra 1700'rne. Også 1857 (jernankre i vest) blev der arbejdet på tårnet¹⁴, og 1833 eller senest 1860—61 (sml. nedenfor) må tårnrummet være blevet indrettet til våbenhus og forsynet med dør i syd.

Tårnhvælvingen, der helt er af gotisk type, må være en tidlig tilføjelse. For-læggene er hugget ind i væggene, og de otte ribber er halvsten brede; træk-huller i fire svikler. Samtidig med hvælvingen er muligvis det spidsbuede, fal-sede sydvindue, der må have afløst et ældre.

Et af korets sydvinduer og to af skibets er formentlig gotiske, mens skibets fladrundbuede nordvindue kan være fra 1776, da den vestre halvdel af korets syd-mur blev fornyet sammen med triumfmuren¹⁰. Skibets to sidste vinduer er enten fra 1833, da kirken fik en hårdt tiltrængt reparation, som desværre be-taltes med blyet fra tagene, der i stedet fik teglsten¹⁵, eller fra 1860—61, da der arbejdedes i kirken under ledelse af L. A. Winstrup¹⁶.

†*Våbenhus*. 1776 omtales karnhuset som brøstfældigt¹⁰, og det synes at være blevet nedrevet 1833¹⁷.

Tagværker. Både kor og skib har egetagværker, der har været af type som Arrild (Tønder amt p. 1267); de skrå spærstivere, som nu overalt er erstattet af hanebånd, har efterladt sig aftryk i korets østgavl (fig. 2). Mange bjælker er

Fig. 4. Hellevad. Indre, set mod øst.

N. E. 1956

fornyset, men hist og her findes ender af de ældste bjælker. Tårn og sakristi har nyere fyrretagværk.

Kirken står hvidkalket og tegltækt; de fladrundbuede vinduesrammer fra 1913¹⁸ har blyindfattede ruder med bort af kulørt glas. De røde munkestensgulve og brædderne under stolestaderne er fra 1941—42 (arkitekt M. Moesgaard), da det 1860 oplagte gipsloft¹⁹ mellem bjælkerne erstattedes af nye, skrubhøvlede brædder, der ligger mellem de indklædte, gråmalede bjælker.

Solur med indskrift: 1768 Soli Deo Gloria, af rød kalksten; det sidder nu over skibets syddør, men har formentlig tidligere haft plads på våbenhuset.

Kalkmalerier. I tårnarkadens nordside læses: QVIDQVID DELIRANT REGES PLECTVNTVR ACHIVI ANNO MDXXI KOM KASSØ FRA HELDEVAD (dvs. når de store slås, går det ud over de små; anno etc.); tidligere stod der ovenover »15 ANNO 28«, muligvis det år, da sagen var afgjort, og præsten lod den bitre indskrift male (sml. indledningen). Nedenunder læses 15 HN 87; initialerne er sammenskrevne og kan læses både som Hans Nissen og Niels Heldvad, men i betragtning af årstallet er det rimeligt at regne med den første af de to præster.

1922 afdækkedes på korets nordvæg nogle primitive, geometriske $\dagger$ tegnerier (hvoriblandt et par indvielseskors) fra sengotisk tid samt forneden på skibets

Fig. 5. Hellevad. Altertavlen, efter restaureringen 1942 (p. 1743).

N. E. 1956

nordvæg et $\dagger$ tæppemaleri i rødt og gult fra 18. årh. Både i kor og skib fandtes endvidere $\dagger$ malerier langs vinduer og loft, henholdsvis båndslyng og et tunget draperi med kvaster (indberetn.), de blev brugt som mønster for en ny bemaling, som dog nu er overhvidtet.

INVENTAR

Om de fremadskridende ændringer i kirkens inventar melder regnskaberne en del fra 1700-årene og fremefter. Bortset fra den romanske døbefont og de sengotiske alterstager har kirken af middelalderligt kun bevaret den gotiske fløjttavle; men det ses, at der har været flere altertavler (p. 1746), ligesom naturligvis et $\dagger$ triumfkrucifiks. Prædikestolen fornyedes 1659, og 1758 gennemgik inventaret en stor reparation ved maler Benjamin Richter, Åbenrå, der 1756 havde givet specifikation på maling af alter, prædikestol,

$\dagger$ skriftestol og $\dagger$ kvindestole²⁰. Vistnok 1833 fornyedes stolestaderne, og 1858 flyttedes prædikestolen fra syd- til nordsiden. 1941—42 underkastedes inventaret atter en hovedreparation (ark. M. Moesgaard, Gram, kunstmaler Erik Petersen, Viby), der har givet det indre dets nuværende præg: fjernelse af Richters barokke tilsætninger til altertavlen, staffing af denne og prædikestolen, istandsættelse af orgel og ændring af pulpitur, fornyelse af alterskranke, stoleværk og salmenummertavler. Samtidig flyttedes fonten, der

tidligere stod inden for alterskranken, ud i koret.

Alterbordet²¹ er muret, men dels skjult bag masonitplader, dels dækket af et alterklæde, af rødt klæde med guldgalon og -kors i maskinbroderi.

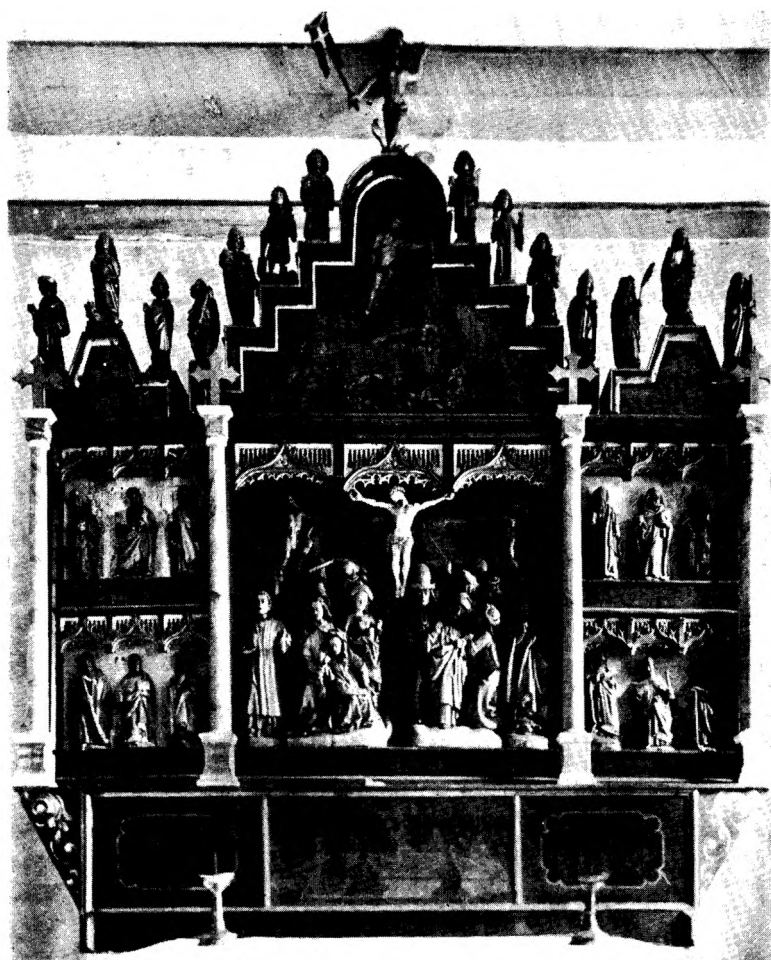

Fig. 6. Hellevad. Altertavlen, for restaureringen 1942 (p. 1745).

Hude fot.

†*Alterbordsforside*. Med præstegården brændte 1893 resterne af en interessant romansk alterbordsforside. På Heinrich Hansens tegning af døbefonten (Nat. mus.) hedder det: »Paa Alterbordets Forside findes et ældre Antemensale«. Ifølge Haupt svarede forsiden til den i Egvad (p. 1754) og ødelagdes 1878; otte apostle og den siddende Kristus (afb. Haupt I, fig. 55), alle med skriftbånd, den ene apostel også med et sværd, førtes til præstegården, hvor de, som nævnt, brændte.

Altertavlen (fig. 5—8) er en gotisk skabstavle med to bevægelige fløje (til dels rekonstrueret predella) fra 1400'nes sidste fjerdedel. Som tavlen nu står, er den resultatet af restaureringen 1942, der skrællede 1700tals ændringerne af for at føre tavlen tilbage til en mere oprindelig skikkelse. Tavlen er sikkert udgået fra samme værksted som Hammelev-Hjerndrup m.fl. (Haderslev amt), men der er stor forskel på disse tavler, selv om f.eks. apostlene tildels er udført efter samme forlæg. Nærmest står Hellevad tavlen Hjerndrup (Haderslev

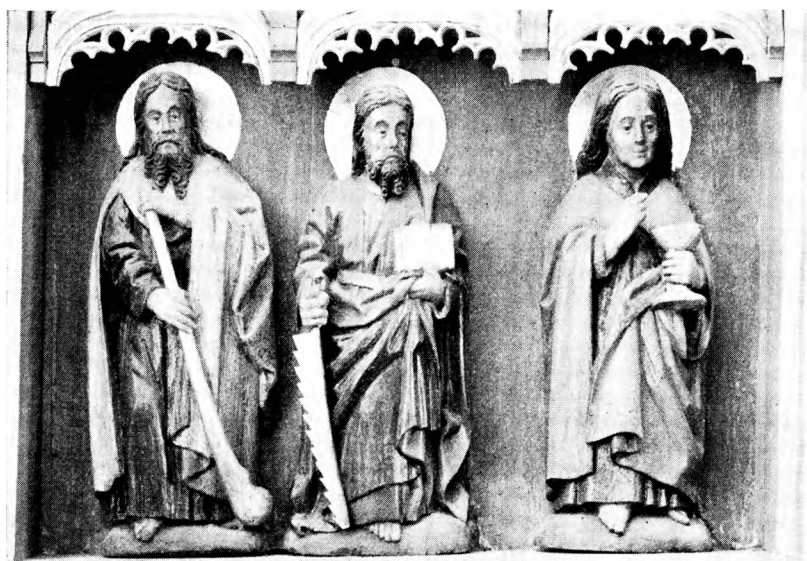

Fig. 7. Hellevad. Altertavlen, tre apostle (p. 1744).

N. E. 1956

amt p. 292). Midtskabet indeholder en veludført Golgathascene (skriveren foran Kristi kors forsvundet), der uden skille flankeres af lo figurer (jfr. Hammelev), der med deres 73 cm's højde er betydelig større end fløjenes apostelfigurer (ca. 45 cm), mod nord en ung, krølhåret diakon med bog, formodentlig kirkens værnehelgen, S. Laurentius, der har holdt en rist i den fremstrakte venstre hånd, mod syd en imponerende Johannes døber, hvis lighed med den som »St. Phillip« betegnede apostel er slående. Ved og under Kristi kors har der sikkert været blodopsamlende engle, ligesom en sjælehentende engel og djævel ved røvernes kors næppe har manglet. De Lo grupper under korsene består kun af fem og fire personer; Longinus' fladpuldede og krigsknægtens høje, rundpuldede hatte skiller sig ud fra det vanlige. Der er lagt vægt på en symmetrisk opbygning, men bortset fra hovedsmanden og hans fælle (skulde være ypperstepræsten) er der intet samspil mellem personerne. Apostlene (fig. 7), der tilsyneladende er skåret af samme hånd som midtskabsreliefferne, er noget lavstammede og iført klæder af stor stoffylde. De står på de pladser, hvor 1700tals restaureringen anbragte dem, men det er næppe den oprindelige orden (der muligvis har fulgt evangelierne?), ligesom de navne, der står under de enkelte med gylden skriveskrift, heller ikke alle er rigtige; af attributterne blev ved sidste restaurering tilsat: Simons sav, Filips kors og Bartholomæus's knivsblad; men Filip plejer ikke at have en så imponerende skikkelse, og knivsbladet bør være en sværdklinge; den skæglose apostel er sikkert Matthæus, hvis navn nu står under den Pauluslignende sværdbærer øverst mod nord i sydfløjen. En anden hånd har skåret de fjorten nødhjælpere (fig. 8; ifølge restaurators med-

Fig. 8. Hellevad. Altertavlen, tre af predellaens nødhjælpere (p. 1744).

N. E. 1956

delelse var der spor efter 15) i den ved sidste restaurering fremdragne predella; de er med deres store øjne, lige, spidse næser og i klædebonnets kast vidt forskellige fra de øvrige figurer. Mens apostlene alle er barfodede, har midtskabets figurer alle spidse sko, nødhjælperne snart spidse, snart bredsnudede.

Over hvert felt er der plane kølbuebaldakiner, hvis kølbuer ligesom de øvrige af gruppens udmærker sig ved at være udstyret med en fladrundbue og i kølens spids at have en fliget »akantusblomst«. Alle skabene har fortil skrå kantprofiler, sideskabene også bagtil. Rameværket er sinket sammen og midtskabet bagtil styrket med en indbladet, tværgående midtrevle. Der er runde, gennemborede huller i skabenes lodrette rammestykker.

1758 betalte kirken Benjamin Richter 140 rdl. for maling af den ene side af tavlen, 40 for bagsiden²². Samtidig med denne staffing (jfr. Halk og Nustrup, Haderslev amt p. 460, 654f.) skete der en del ændringer (fig. 6): predellaen blev afsavet for enderne, og foran blev der anbragt glatte brædder forsynet med et nadverbillede flankeret af skriftsteder (sml. Bedsted p. 1725); på nye topstykker placeredes nødhjælperne og en nyskåret Kristusfigur. De glatte søjler foran Højenes og midtskabets sammenstød var snarest fra 1858 (jfr. Haupt I, 34). I det midterste topstykke kom der et maleri af opstandelsen, i sidetopstykkerne Kristus med lammet og Moses med lovens tavler; fløjenes bagsider fik malerier af hudflettelsen og kørsbæringen. En sammenligning med Richters øvrige præstationer viser, at han (der var en meget benyttet restaurator) her har overladt arbejdet til en ret ringe maler.

1941—42 førtes tavlen tilbage til sin gamle skikkelse, og predellaen supple-

redes. Figurerne nystafferedes med let grumsede, umiddelalderlige farver. Tavlens røde rammeværk har sikkert Richters farver; hertil står baldakinerne med forgyldte kølbuer og en art lysblåt stavværk og tilsvarende baggrunde i fløjene; for Golgatha-scenen danner Jerusalem i rødt skær baggrund. Indskriftene går muligvis også tilbage til Richters tid. Topstykker og Richters predellafor side m. m. ligger nu spredt på loftet.

†*Sidealtertavler*(?). I den Ribe ærkedegns regnskabsbog omtales en tavle, der var købt til kirken af Lukas maler i Flensborg, ved hvilken lejlighed kirken var blevet skammeligt bedraget²⁴. — I et inventarium ca. 1767²³ nævnes tre billeder »von Bildhauer Arbeit«: Maria med barnet, et mandsbillede og nok et »Frauenbild«.

Altersølv. Kalk, disk og oblatæske er af plet, tysk fabriksarbejde. *Vinkande* 1854²⁵, af københavnsk porcelæn, sort, med guld kors; itu, ude af brug. †*Kalk* og †*disk*, må ifølge Haupts beskrivelse have svaret til †Hostrup (Tønder amt p. 1560) m.fl. og være fra samme værksted²⁶; Haupt opgiver, at det »prächtigtes schweres Renaissance-Werk« fra o. 1590 var stemplet med Tønders bymærke; derimod må hans læsning af mestermærket (gentaget i Trap 4. udg.) være forkert. Disken havde som Hostrup, Visby og Tønder diske graveringer på begge sider og evangelisttegn i firpas-bunden.

Alterstager. 1) Sengotiske, 29,5 cm høje, nu uden ben, men svarende til Holbøl (Lundtoft-Vis hrd.), der har bevaret de tre lover under foden. Skaftet er konisk, med to flade profilringe, og »base« med hulkant; flad fodskål og noget stejle, mindre lydeskål, begge med hulede profiler.

2) O. 1900¹⁸, i gotisk stil, hvilende på løver. Tysk fabriksarbejde.

Alterskranken er af smedejern, udført 1911—42 (smedemester Th. Morthorst, Hellevad); den tidligere var af nyere dato og havde glatte tremmebalustre. 1833 anskaffedes nye †»bænke« til kommunikanterne¹⁵.

Døbefont (fig. 9), romansk, af granit, af ranketypen, nær beslægtet med Ø.-Løgum (p. 1774) og Tislund (Haderslev amt p. 916) og sikkert fra Haderslev-værkstedet. Kummen, der den dag i dag står vandfyldt, måler ikke mindre end 93 cm i tv. Foden har hoveder på hjørnerne, værkstedets stiliserede plante med midtkors i det ene, rygvendt, tilbageende løve og ørn i det andet, modvendt grif(?) og fugl i tredje, mens fjerde felt er tomt. Foden har gamle kalkrester og spor af grå maling. Tidligere var fonten broget malet med larver, der rimeligvis stammede fra renæssancetiden (Trap). Nordvestligt i koret. (Mackeprang: Døbefonte p. 330f.).

Dåbsfad og -kande 1927, af kobber. — 1861²⁷ betaltes for »Christentøiet« således: for det simpleste 3 mk., for det midterste 5 mk. og for det bedste 1 rdl.

Korbuekrucifiks o. 1899, udført af W. Hansen, Kiel²⁸. Nystafferet 1941—42. På skibets nordvæg.

Prædikestol, ifølge den forsvundne kirkebog, citeret i kirkens kronik, fra 1659, sikkert samtidig med og fra samme værksted som Bedsted (p. 1729), Toftlund 1654 (Haderslev amt p. 838), gjort af Hans Thammesen, Løgumkloster, som disse en sen og naiv efterligning af Tøndertypen, men med tyske indskrifter. Reliefferne er de samme, skåret efter samme forlæg med få afvigelser; muslingeskaller og svikkelornamenter er ens, men hjørnesøjlerne her er »renæssancebalustre«. I stedet for de rimede indskrifter i Bedsteds postamentfelter, kendt fra samtidige, slesvigske kister og skabe, har Hellevad tyske bibelcitater svarende til reliefferne, f.eks. under fødselen: »Ein Kind ist uns geboren ein Sohn ist uns gegeben, Es. IX«, eller under himmelfarten: »Ir Männer von Galilea was stehet Ir und sehet gen Himmel, Act. 1. Ca.«. I frisefelterne: »Selig sind die« etc. Luc. XI. Også himmelen efterligner Tøndertypen i helhed og enkelt-heder. I portaltopstykkerne står seks dyder: Tro, Håb, Kærlighed etc., i frise-felterne læses med reliefversaler: »Ihr seid es nicht, die da reden« etc. Mat. X. Svajet underbaldakin, ny trappe. Stafferingen er fra 1941—42, til dels på grundlag af Richters opmaling 1758²², fra hvilken de mørkeblå rokoko-ornamenter på underbaldakinens lysere blå bund stammer. Ved sidste istandsættelse anbragtes stolen, der 1858 var flyttet fra skibets syd- til dets nordside²⁷, noget længere mod øst; samtidig foretoges omfattende snedkerreparationer og -fornyelser, dog mest på himmelen, der var medtaget af råd og borebiller; men alle topstykker, spir og alt billedskærerarbejde er oprindeligt²⁹. — For 1848 var der planer om at anskaffe en ny prædikestol, og et legat med dette formål blev oprettet²⁷ (senere brugt til tårnet).

Stolestaderne er fra 1941—42 og efterligner renæssancestader med spidse gavle. De tidligere stader var vistnok fra 1833¹⁵ og kasseredes på grund af fremskreden råd og svamp.

Orglet, udført af Zachariassen, Åbenrå, er fra 1924, på samtidigt *pulpitur*¹⁸; hovedrepareret af Marcussen og son, Åbenrå, 1941—12 (otte stemmer, manual og pedal), ved hvilken lejlighed pulpituret ændredes.

Lysekroner vel samtidige med alterstager nr. 2.

Klokke 1738 (1740)²⁰, støbt af Armowitz, Husum. I frisen: »Soli deo gloria«, på legemet mellem englehoveder: »Nata 1369, denata 1730, ex cineribus renata

Fig. 9. Hellevad. Døbefont
(p. 1746).

N. E. 1950

1738, est mea vox bombam, possum depellare Satan, Iohan Hinrich Armowitz me fudit Husum« (»Gud alene æren. Født 1369, død 1730, genfødt af asken 1738; min stemme er »bombam«, jeg kan fordrive Satan. I. H. A. støbte mig i Husum«). På modstående side under krucifiks og englehoveder: »Past. Lavrent. Andreas Høyer«. På begge sider af frisen og på slagringen ses værkstedets smukke akantusbladrække. Tvm. 96 cm. Oprindelig ophængning.

Klokkestol af genanvendt materiale, hvoriblandt flere romanske tagspær, og af fyrreplanker. På en overligger malet: A S F 1844.

Tre *†ligbarer* nævnt ca. 1767²³.

GRAVMINDER

*Vægtavle*³⁰. 1618. »Anno Christi MDXIIII blef hederlig oc wellerd mand her Laurentius Dytmarsøn sogneprest til Heldeway oc Ygeaway, hand afstod syn datermand kaldet anno MDLXIII oc døde aar 1565 25. Tunii(!) ætatis 72. Hederlig oc wellerd mand her Hans Nissøn fik kaldit aar MDLXIII oc døde aar 1590 ætatis suæ 56. Lig. h. begraf.«; herefter på latin: Niels I. Helvad satte sin fader og bedstefader dette minde 1618 — ak mon for hvor lang tid. Sort-malet kalksten med fordybede, hvidmalede versaler. Indsat i korets nordøstligste vindue, af Abildgaard 1776³¹ omtalt som opsat »i Choret paa nordlige Væg«.

†*Epitaf* (eller tavle) over »min fader og kære forgænger« Johannes Heldvaderus (Hans Heldvad), d. 1590 24. okt. i sin alders 56. år. Indskrift på latin efterfulgt af lang, pessimistisk udtalelse om livets forkrænkelighed, afsluttet med: Hvad er livet? et pust (ventus), hvad er et pust? en flagrende skygge, hvad er en skygge? intet. Hvad er da livet? intet³². Ifølge kronikken³² befandt epitafiet sig ved indgangen til sakristiet.

Mindesten over sognets faldne i 1914—18, af granit. 1935 flyttedes stenen fra kirkegården ind i tårnrummet.

Mindelund 1935 for sognets faldne i 1914—18 med stor *sten* for frihedskæmperen Jes Peter Asmussen, d. 17. dec. 1944 i tysk koncentrationslejr.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Hellevad-Egvad præstearkiv: Ca 1. 1851—98. Regnskabsbog for Hellevad kirke. — Cc ca. 1767. Kopi af kirkeinventarium 1764—67. — *Åbenrå provstearkiv*: 1721—1848. Kirkeregnskabsbog for Hellevad. — 1818—1920. Sager vedr. de enkelte sogne. Hellevad-Egvad. — *Åbenrå visitatorialarkiv*: (aflev. fra Kiel) C II, 2 nr. 353. 1738—1815. Betr. Heldevad-Ekvad. Verschiedene Kirchensachen. — C II, 2 nr. 354. 1745—1828. Betr. die Kirchengebäude zu Heldevad-Ekvad. — *Åbenrå landrådsarkiv*: I pakken V. B. 14—18. V. B. nr. 14. Die Kirche zu Hellewadt. — Se i øvrigt arkivalier for Åbenrå provsti i almindelighed p. 1667. — Hellevad-Egvad Menigheders Krønike ved pastor L. A. An-

dresen, 1869 (ved embedet). — Afskrift af samme ved overlæge Abild, Åbenrå (i privateje). — Kirkeklokkecirculære 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudihansen o. 1910, J. Raben 1922 (kalkmalerier), Niels Termansen 1922 og 1929 (kalkmalerier og prædikestol) og sognepræst H. Larsen 1922 (opdagelse af kalkmalerier), billedskærer Poul Borre, Havdrup, 1959 (istandsættelse af altertavle og prædikestol 1941). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller og Erik Moltke 1956.

S. Abildgaard 1776. Løst folioblad med aftegn, af mindestenen 1618 og den kalkmalede indskrift 1587 (NM). — Samme: Dagbog 1776, jfr. SJy-Aarb. 1906, p. 153f. — Heinrich Hansen: Tegning af døbefonten med kort beskrivelse af kirke og altertavle (NM).

Haupt I, 33f. — Frode Gribvad: Nogle spredte Træk af Hellevad og Egvad Sognes Historie, i »Vor Hjemstavns«, Åbenrå 1928, 3. hft. p. 212—295. — W. Stephansen, i Den nordslesvigske Kirke (red. H. Hejselbjerg Paulsen) II, 1948, p. 238—43.

¹ Jensen: Statistik I, 284 (og efter denne Haupt) nævner, at kirken skal være bygget 1118. Kilden er ukendt, men hvis årstallet overhovedet er rigtigt, må det gælde den nuværende kirkes forgænger. ² SJyAarb. 1941, p. 3. ³ Ribe bispekrønike ved Ellen Jørgensen, Kirkehist. Saml. 6. rk. I, 31; jfr. Kirkehist. Saml. 2. rk. I, 78, 82, 85 og 87.

⁴ Danske Atlas VII, 242 og Gribvad p. 244 (efter Niels Heldvad). ⁵ 1590 deltog sogne-mændene i præstevalget, som konfirmeredes af hertugen (Historiske Samlinger og Studier udg. af Dr. Holger Rørdam, IV, 1902, p. 9f.). ⁶ Gribvad p. 227. ⁷ Den nordslesvigske Kirke II, 238. ⁸ Schmidt: Helligkilder p. 156; jfr. Haupt I, 33. ⁹ Gribvad p. 239.

¹⁰ Åbenrå visitatorialarkiv: C II, 2 nr. 354. 1745—1828 etc. ¹¹ Åbenrå provstearkiv: 1818—1920. Sager vedr. de enkelte sogne etc. ¹² Nicolaus Helvaderus, i Historiske Samlinger og Studier udg. af Dr. Holger Rørdam, IV, 1902, p. 33 og 56 og H. V. Gregersen: Niels Heldvad, Nicolaus Heldvaderus, en biografi. Skrifter udg. af Hist. Samfund for Sønderjylland, 1957, nr. 17, p. 77 og 96f., samt Fr. Gribvad p. 261f. ¹³ Gribvad p. 246. ¹⁴ Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1868, XVI, nr. G 26. ¹⁵ Åbenrå provstearkiv: 1721—1848. Kirkeregnskabsbog etc. ¹⁶ Note 14 og Åbenrå amtsarkiv: Journalsager 1863, XVI, nr. 39. ¹⁷ Åbenrå amtsarkiv: 1. v. Tillisch's arkiv. Kirke-, skole- og konsistorialsager, nr. 378. ¹⁸ Tilføjelse til afskriften af pastor Andresens Krønike. ¹⁹ RA. Kortsamlingen. Krigsministeriets aflevering. Mappe 26. Slesvigske kirker. ²⁰ Åbenrå visitatorialarkiv: C II, 2 nr. 353. 1738—1815 etc. ²¹ Ifølge Vendsyssel Tidende 7. maj 1941 havde kirken ved hovedrestaurationen fået »et gammelt Stenaltebord med Relikviestuehus, formodentlig stammende fra en nedbrudt Granitkirke. Relikviestenen er nu blevet indmuret foroven i Kirkens Stenalte,

. . . efter at den har siddet indmuret i et Bindingsværksstuehus i over 100 Aar . . . «

²² Åbenrå provstearkiv: 1736—69. Kirkeresk. f. Åbenrå amt med Varnæs birk. ²³ Hellevad-Egvad præstearkiv: Cc ca. 1767. Kopi af kirkeinventarium 1764—67. ²⁴ SJyAarb. 1941, p. 7. ²⁵ Hellevad-Egvad præstearkiv: Ca 1. 1851—98. Begnskabsbog etc. ²⁶ S. Schoubye: Guld- og sølvmedlemærker fra Tønder og Tønderegnet, Tønder 1958, nr. 5. ²⁷ Åbenrå landrådsarkiv: V. B. nr. 14. Die Kirche zu Hellewadt. ²⁸ R. Haupt: Jahresbericht 1899/1900, p. 5, nr. 193. ²⁹ Et basunblæsende, noget englebarn, siden 1906 i Flensborg bymuseum, kan ikke hidrøre herfra. ³⁰ Stenen købt i Kbhvn., se H. V. Gregersen: Niels Heldvad. 1957, p. 117. ³¹ Dagbogen p. 156 og lost blad i NM. ³² Som allerede påvist af Joh. Møller svarer ordlyden nøje til den königsbergske professor og salmedigter Ambrosius Lobwassers (†1585) epitaf; jfr. H. V. Gregersen: Niels Heldvad, p. 18.